

Vážené kolegyně a vážení kolegové,

Světлана uklízí v nemocnici. Je mladá, hezká a usmívá se. Kdykoliv promluví, usměje se. Úsměv je konstantní součástí její komunikace. Mám tendenci jej opětovat. Obvykle se neusmívám, když mne uklízečka s prachovkou v ruce vyháňá od počítače.

Všichni víme, že úsměv navozuje příjemnou atmosféru. Úsměv může být upřímný, nebo jenom zdvořilý, veselý nebo nucený – pokud není zlý, výsměšný, zlomyslný a ironický, provokuje k vstřícnosti. Někdy je používán jako nástroj – jistě i vy jste mnohokrát zaznamenali nacvičený úsměv prodejců, třeba léků. Netroufám si jej nazvat neupřímným, vždyť je součástí instrumentaria, které má vést k úspěchu, a ten si prodejce (či jiná profese) přeje upřímně.

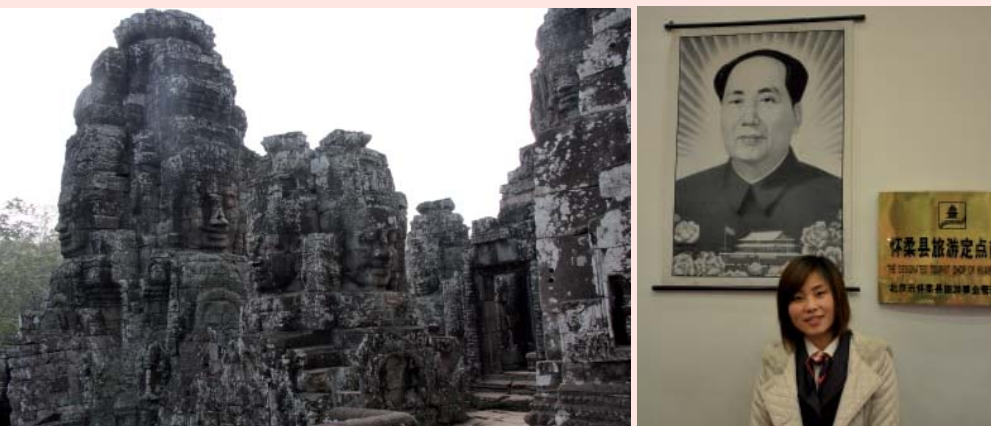
Úsměv má svůj biologický kontext a biologickou podstatu. Kojenci se již velmi záhy, někdy už od 8. týdne, usmívají, v reakci nebo očekáváním příjemného. Okolí reaguje posílením pozitivní vazby k roztomilému dítětku. V matčině mozku se aktivuje dopaminergní systém odměny (1). Existuje záchvatový patologický smích a pláč bez emočního doprovodu, který není epileptického původu a souvisí s poruchou ponto-cerebelárních drah (2). Úsměv, při vyšší intenzitě smích, lze vyvolat elektrickou stimulací několika mozkových struktur. Třeba anteriorního raménka capsula interna a nucleus accumbens u pacientů s obsedantně–kompulzivní poruchou (3). Stimulací několika temporálních struktur nebo orbitofrontálního kortexu lze vyvolat euforii, která může být spontánní anebo radostnou reakcí na zevní podněty. U pacienta s intracerebrálními elektrodami jsme pozorovali úsměv bez emočního doprovodu při rozšíření paroxysmální aktivity do cingula. Gelastické záchvaty (4) typické pro hypothalamické hamartomy či smích provokovaný hlubokou mozkovou stimulací okolí nucleus subthalamicus (4) svědčí pro to, že biologickým podkladem úsměvu, smíchu, dobré nálady či euforie jsou rozsáhlé neuronální sítě, široce distribuované v kortexu i subkortikálně. Trochu jinou otázkou je, zda modulaci nálady lidí prostřednictvím umělé stimulace neotevíráme Pandořinu skříňku s následky, o jakých čteme v pokleslých sci-fi.

Úsměv má svůj civilizační kontext. V hanojském hotelu jsem pozoroval skupinu navzájem se zdravících japonských byznysmenů. Hloubka úklonu byla úměrná šířce úsměvu. Prošedivělý důstojný muž se ukláněl a usmíval tím méně, čím byli zdravící mladší. Nejmladším jenom pokynul hlavou, zatímco oni se ukláněli po pás a ústa měli od ucha k uchu. Asi nejsem sám, kdo trpí alergií na úlisný úsměv s oslovením „my friend“, který doprovází nátlak na nákup čehokoliv v řadě zemí na jižním pobřeží Středozemního moře. Dobře známe rozesmáté Američany – při prvním setkání máte pocit, že jste nejlepší přátele, za hodinu vás nepoznají. Jistě, jejich úsměv je konvenční, ale usnadňuje komunikaci a možná, že souzní s celkově optimistickým nastavením severoamerické společnosti. Když je poznáte lépe, usmívají se asi stejně často jako my. Nejenom konvence, i atmosféra, ve které žijeme, se odráží na výrazu našeho obličeje. Jako student, když jsem průvodcoval v cestovní kanceláři mládeže, bavil jsem se odhadováním národnosti podle výrazu v obličeji. Rusové byli vážní, Němci seriózní, Rakušané o něco méně, Italové jako by nezapomínali, že mají vypadat dobře... Neumím výrazy detailněji popsat, ale mé odhady měly vysokou úspěšnost. Skutečností ovšem je, že obličej nevnímáme izolovaně, díváme se na držení těla, chůzi... Na tel-avivském letišti nápadně kontrastovaly vzpřímené postavy nakrátko ostříhaných a sebevědomě se tvářících Izraelců od shrbených postav a klátivé chůze jejich aškenázských příbuzných z Evropy. Držení těla Izraelců asi odráželo jejich dlouhou vojenskou službu, výraz v obličeji třeba i to, že tato služba je riskantní a má smysl.

Exkurzi po světě úsměvů skončím tam, kde jsem začal – v mé pracovně na klinice. Světlanu, zeptal jsem se, na Ukrajině jste také uklízela? Ne, odpověděla, byla jsem servírkou. Proč nejste servírkou tady? Muž mi to zakázal. Řekl, že se příliš moc usmívám, Češi nejsou na úsměvy zvyklí...

Na vaše příspěvky se i s redakční radou s úsměvem těší

prof. MUDr. Ivan Rektor, CSc. – předseda redakční rady

Obrázek 1. Stovky kamenných úsměvů v kambodžském Angkor Vat. Na tomto obrázku jich je šest
Obrázek 2. Dva podobné úsměvy, každý znamená něco jiného. Dívka prostě pózuje, ví, že jí úsměv sluší. Portrét Maa má symbolizovat dobrotivost velkého vůdce, který s úsměvem hledí vstříc zářné budoucnosti

Literatura

1. Lane Strathearn, et al. Read Montague. What's in a Smile? Maternal Brain Responses to Infant Facial Cues. Pediatrics. 2008; 122(1): 40–51.
2. Parvizi J, et al. Pathological laughter and crying – A link to cerebellum. Brain 2001; 124: 1708–1719.
3. Iltis U Haq, et al. Smile and Laughter Induction and Intraoperative Predictors of Response to Deep Brain Stimulation for Obsessive Compulsive Disorder. Neuroimage. 2011; 247: S255.
4. Parvizi J, et al. Gelastic Epilepsy and Hypothalamic Hamartomas: Neuroanatomical Analysis of Brain Lesions in 100 Patients. Brain 2011; 134: 2960–2968
5. Krack P, et al. Mirthful laughter induced by subthalamic nucleus stimulation. Mov Disord. 2001; 16: 867–875.